

SEMANTISMUL MITULUI ? I RELA? IA CU ? TIIN? A

Yolanda CONSTANTINESCU
yolanda_light@yahoo.com

Abstract. Irrespective of the type (myth, legend, fairy tale, epic song), narration is a specific exercise of collective memory. Its performance is restricted to the present moment. It addresses a knowledge-eager public and its rules are strict and specific to this exposition mode. Its structure combines minimum information of general interest, emotions and innovating creativity. Myth is an organic part of the world. Defined as a rare form that unites the past and the present, it facilitates the recollection of the certain parts of world's history that cannot be always found in the course of events but are significant to each civilization's genesis and evolution.

As a communication means, myth presents the 'truth of the image' which, analogous to the artistic truth, is more credible than the historical truth.

"Acei care cred acestea nu au acela?i temei al vorbirii, cu cei care nu cred, dar în ceea ce prive?te opiniile lor, ei trebuie negre? it sa se dispre?uiasca unul pe altul" (Platon).

"A te îndoii de tot, sau a crede tot sunt doua solu?ii la fel de comode, care, ?i una ?i alta, ne scutesc sa reflectam" (Henri Poincaré).

Fraza care îi apar? ine lui Poincaré se regase? te în matematica ? i sa putea rela? iona cu afirma? ia lui Mendeleev ? i mai precis este mai bine sa faci o ipoteza, nefiind obligatoriu sa fie exacta, decât niciuna. În consecin?a, la adevar se poate ajunge prin pareri bazate pe ipoteze ? i nu prin nega?ii sistematice.

Nara? iunea de tipul mitului, legendei, basmului, cântecului epic este un exerci? iu la nivel colectiv. Performarea acestuia se desfa?oara în prezent. Adresantul este publicul, care este avid de cunoa?tere. Regulile de desfa?urare sunt cele stricte ? i specifice acestui mod de expunere. El este astfel structurat, încât îmbina informa? ia minima de interes general cu încarcatura afectiva ? i cu fantezia inovatoare.

Mitul face parte organic din lume ? i nu poate fi studiat izolat. Chiar daca este acceptat sau nu, realitatea obiectiva este o constituenta permanenta.

Mitul se definește ca o formă rară de unire între prezent și trecut. Mitul facilitează reconstruirea secvențelor din istoria omenirii, ce nu sunt prezente de fiecare dată în istorie și sunt edificatoare pentru geneza și evoluția fiecărei civilizații. Mitul se constituie și în modalitate de comunicare, la nivel conceptual, ce prezintă “adevarul imaginii”, care analog adevărului artistic este mult mai credibil decât adevărul istoric. În consecință, arta face parte din primele instrumente ale limbajului mitic.

Vico, redescoperitor al mitului pledează pentru identificarea mitului cu metafora și chiar a mitului și metaforei cu arta. Mitul apare ca metaforă istorică și metaforă ca mit lingvistic. Prin urmare, metafora, ca instrument lingvistic, participă la fiecare calitate mito-poetică din momentul constituirii sale.

Mitul, dar și metafora se constituie în purtătoare, conștientă și inconștientă, specifice demersului creator, tuturor solicitărilor expresive transmise de artă. Se concretizează în patrimoniul original și autonom al fiecărei culturi omenite.

Natura mitului se caracterizează prin ambiguitate și pare a se afla între două lumi, pe care, în același timp, le apropie și le desparte. Etimologia mitului provine din “muthos”, cu rădăcina “mu”, de unde “mutus” și verbul “muein” - a tăcea, a închide ochii. Mitul are două fețe, ce nu pot fi prinse. Nu te poți circumscrie într-una din acestea, deoarece esența uneia se “scurge” în cealaltă. De fapt, mitul se explicitează prin el însuși și, fiind propria finalitate.

Esența mitului nu poate fi explicată. Mesajul mitului poate fi transmis cititorului prin exemplificare. Aceasta se află, relaționează direct cu viziunea primordială a omului, când o situație este privită în același timp din toate fețele în simultaneitate și nu în succesiune. În cazul în care exemplifici, solicitezi, atât curiozitatea, atenția și participarea cititorului, cât și contrazicerea lui.

Posibilitatea de a ajunge la adevăr

Ananda Coomaraswamy afirmă: “*Mitul este Adevărul penultim*”. De fapt, mitul este Adevăr Ultim. În ipostaza sa de sacrificiu, conceptualizează Devenirea, conferindu-i o dimensiune sufletească printr-un circuit sangvin. Trairea în lume este pregătită de rostirea *in divinis*. În univers se manifestă Timpul, Spațiul și Povestirea. Ultima face parte din Devenire, fiind participativă Verbului *per quem omnia facta sunt*. Povestitorul, Oficiantul este cel care contribuie la realizarea inițiativă, urcarea către sferile înalte ale înțelegerii.

Aristotel (384-324 î.Hr.), elevul lui Platon la Academia acestuia, menționa: “iubitul de mituri - filomitos este în același timp un iubitor de înțelepciune - filosofos” (în *Metafizica* 982,13). Tot el definea miturile ca fiind concentrări de mirări - thaumasion. În concluzie, un mitofob este și un sofiofob. Aristotel, continuator al lui Platon, se exprima: “în mirare - to thaumasein - sta adevărul” (Theetet, 155d).

Potrivit celor doi precursori ai gândirii occidentale mirarea solicită înțelepciunea. Viața mitului este uimirea. Rezulta ca mitologia este o ramură a disciplinei adwaita, a Non Dualității, care în occident, poartă denumirea de teologia negativa.

Teologia negativa sau apofatica este o teorie a extazului propriu-zis, expresia atitudinii fundamentale ce face din teologie o contemplare a tainelor Revelației, un suș spre unirea cu Dumnezeu. În teologia negativa, mitul funcționează ca un obstacol.

Potrivit împăratului Iulian, misterul, cheia mitului este elementul absurd: “ceea ce în mituri se prezintă verosimil deschide calea spre adevăr. Cu cât mai extraordinară, mai paradoxală este enigma, cu atât este un îndemn pentru noi să nu ne încredem în vorba nuda, ci să ne trudim în căutarea adevărului ascuns”¹.

Vasile Lovinescu aprecia: “Orice mit autentic posedă un punct negru în el, un element de absurditate, prin care devine determinare negativă”. Acesta este punctul de plecare pentru a te apropia de mit și pune bazele unei lecturi inversate.

Mircea Eliade pleda pentru faptul că mitul relatează o întâmplare sacră, eveniment primordial ce s-a petrecut *ab initio*². Povestirea unui eveniment sacru se identifică cu descifrarea unui mister. “A povesti” un mit înseamnă a spune ce s-a petrecut *ab origine*. În măsura în care a fost roșit, de fapt descifrat, devine adevăr, bază adevărului absolut. “Așa este pentru că se spune că așa este” afirmă unele popoare (spre exemplu, eschimoșii netsilik) pentru a dovedi trainicia istoriei sacre și a tradițiilor religioase.

Mitul notează apariția unei noi “situații” cosmice, un eveniment primordial, de fiecare dată descrie o creație. Mitul cuprinde modul în care a fost făcut un lucru, cum a început să fie. Mitul se află în strânsă relație cu ontologia și se axează asupra realităților, asupra a ceea ce s-a petrecut cu

¹ Eugene Talbot, *Oeuvres complètes de L Empereur Julien*, cap. *Contre la Cynique Heraclius*, Ed. Henri Plon, Paris, 1863, p. 177-217.

² Mircea Eliade, *Mitul eternei reîntoarceri - Arhetipuri și repetare*, Ed. Univers enciclopedic 1999.

adevarat. De fapt, Mircea Eliade sus?ine ca sacrul este realul prin excelen?a. Sacrul a fost întemeiat ontologic de mit ? i i-a parte la Fiin?a. Profanul nu are un model exemplar. Miturile relateaza activitatea creatoare, care ? ine de sacralitate.

Oamenii, în demersurile lor, trebuie sa porneasca de la un model mitic. În caz contrar, ? i activitatea desfa?urata nu are consisten?a, rezultatul fiind iluzoriu, ireal. Mitul prezinta sacralitatea absoluta, creativitatea zeilor. “*Lumea este întemeiata prin izbucnirea sacrului, istorisita de mit*”³.

Fiecare mit arata “cum anume o realitate a ajuns sa existe, fie ca este vorba de realitate totala, Cosmosul, ori de o parte a acesteia - o insula, o specie vegetala, o institut? ie umana”.

În momentul în care se indica o modalitate de existen?a, func?ioneaza o explica?ie a acesteia ? i un raspuns direct la întrebarea: *de ce exista acestea?* Întrebarea “*de ce?*” este în corela?ie strânsa cu întrebarea “*cum?*”. Când se spune cum a început sa fiin?eze ceva, de fapt este o manifestare a sacrului, acesta fiind “cauza ultima a oricarei existente reale”⁴. ? i tot Mircea Eliade precizeaza ca în momentul în care are loc o crea?ie, se manifesta printr-un surplus de energie, de substan?a ontologica. Astfel, într-un text indian, întâlnim: “*Trebuie sa facem ceea ce au facut zeii la început*”⁵ Potrivit istoricului religiilor, cea mai importanta func?ie a mitului este *fixarea* modelelor, exemplare specifice tuturor activita?ilor omene?ti semnificative: hrana, sexualitate, munca, educa?ie.

Omul are modelul divin, pe care încearca sa-l urmeze, sa-l imite ? i astfel reu?e?te sa se men?ina în sacru, în realitate. Asistam mereu la reactualizarea gesturilor divine, în urma carora lumea capata conota?ii.

Con?tiin?a mitica

Prima cunoa?tere a omului despre sine este în strânsa legatura cu mitul. Omul primitiv nu distinge doua imagini ale universului; una “obiectiva” ? i una “mitica”, ci una singura. Afirmarea omului începe cu o dimensiune noua, a realului, o noua ordine ce se desfa?oara prin apari?ia con?tiin?ei. Con?tiin?a mitica se înscrie în acest joc dintre om ? i univers.

³ *Idem, Sacrul ? i profanul*, Editura Humanitas, Bucure?ti, 2000.

⁴ *Ibidem, Op. cit.*

⁵ *Satapatha Brahmana*, VII, 2, 1,4.

Omului civilizată îi apare viața primitivă ca o prietenie între om și natura, ce nu a fost încă transformată de tehnica într-un univers complex și absurd. Rousseau și Diderot, până la Melville și D.H. Lawrence, și-au manifestat dorința a reîntoarcerii în mijlocul naturii. După pacatul originar, omul n-a mai cunoscut starea inocentă, armonia n-a mai fost prezentă.

Mitul include aspirația către integritatea pierdută. Probleme vitale trebuiau să fie soluționate, ca de pildă, asigurarea hranei, în funcție de anotimpuri, protecția oamenilor împotriva fenomenelor atmosferice, a animalelor sălbatice. Echilibrul era fragil și trebuia să fie menținut. În cadrul acestei prime existențe, mitul implică întoarcerea la ordine și contribuia la reintegrarea în univers.

Conștiința mitică a facilitat crearea unei protecții, la adaptatul careia omul și-a găsit locul în univers. Conștiința mitică a evoluat prin reprezentari. Inițial, mitul a apărut ca mod de gândire străns relaționat cu viața unei comunități umane. În privința mitului au funcționat mai multe interpretări. Evhemerismul este una dintre cele mai vechi și explică mitul ca transcripția fabuloasă a unor evenimente vechi și personaje istorice. Max Mueller susține teoria naturalistă și considera că mitologia "și datorează apariția unei concepții poetice și în același timp filosofice asupra naturii și a fenomenelor sale cele mai evidente"⁶.

J.G. Frazer este de acord cu teoriile concurente și susține faptul că personajele prezente în mitologie au fost umane, potrivit celor spuse de evhemeristi. În același timp, pot fi personificările unor obiecte sau fenomene naturale, astfel susțin adversarii evhemeristilor. Există posibilitatea ca nicio rezolvare, la nivel intelectual, să nu confere transparența conștiinței mitice. Mitul rămâne un mod de gândire.

În anul 1910, Levy-Bruehl definea miturile: "*produse ale mentalității primitive, ce apar când aceasta se străduiește să realizeze o participare, ce nu mai este resimțită ca imediată, când ea recurge, la vehicule intermediare menite să asigure o comuniune ce nu mai este trăită*"⁷. Același cercetător atrage atenția asupra importanței elementului mistic din mit.

⁶ Max Mueller, *Nouvelles Etudes de Mythologie*, trad. Job Alcan, 1898, p.39

⁷ Levy-Bruehl, *Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures*, Alcan, 9-e ed. 1928 p.434.

Van der Leeuw definea mitul la nivelul limbajului, astfel: “o rostire care circumscrie și fixează un eveniment”⁸.

Maurice Leenhardt își manifesta interesul față de noțiunea de comportament mitic. Din punctul lui de vedere, mitul este “element primitiv și structural al mentalității”⁹. Potrivit acestuia, conștiința mitică ilustrează un cod al naturii, desenează peisajul în prezența sa: coama, coasta, spinare, colț, cununa, poala etc.¹⁰.

Mitul nu poate fi asimilat unei categorii. În cazul în care i-am găsi un corespondent, ar fi acela al totalității concrete, a identității radicale și a unității ontologice. Conștiința mitică este o afirmare totalitară.

Relația dintre mit și conștiință

Cronologic, mitul a apărut primul. Între mit și conștiință funcționează opoziția. După ce miturile au fost studiate a apărut pozitivismul. Acesta se bazează pe universalitatea formulilor matematice și experimentarea colectivă. Cunoșterea științifică se aprofundează în permanență, ducând la creșterea gradului de interpretare a fenomenelor.

Bachelard menționează primatul materialului teoretic al aparatului experimental. Brunschvig pledează pentru faptul că conștiința a trecut de la stadiul de monolog la cel de dialog experimental.

Teoreticianul nu are explicații la toate fenomenele. Termenul “conștiință” este asimilat unei personificări mitologice, unui rezultat al atingerii limitei, o creație a răzvrătirii mai degrabă, decât o realitate. Sa constituit un mit al determinismului universal și al inteligibilității universale, ce a fost întâlnit în formulele celebre ale lui d'Alembert, Laplace, Taine. Întotdeauna există o probabilitate limită, în consecință nu putem avea încredere în determinismul fenomenelor naturale. Determinismul valabil pentru toate domeniile realității se bazează pe un act de credință pur și simplu.

Evoluționismul, Materialismul cu baze științifice se opun dogmatismului cu alte dogme și combat mituri cu alte mituri. Acestea se regăsesc în mitul conștiinței. Scientismul, partizanii acestuia, pledează în favoarea metodelor pozitive, ce soluționează problemele umane.

⁸ Van der Leeuw, *L'homme primitive et la religion*, Alcan, 1940, p.131.

⁹ Maurice Leenhardt, *Do Kamo*, N.R.F., 1947, p.247.

¹⁰ *Idem, La religion des peuples archaïques actuels - Histoire generale des religions*, Quillet, vol.1, p.114.

Berthelot, marele savant, exprima convingerile secolului al XIX-lea, astfel: *„?tiin?a „pretinde sa ia conducerea materiala ?i morala a societa?ilor. Impulsionata de ea, civiliza?ia moderna merge cu un pas din ce în ce mai rapid”*.

Promisiunile ?tiin?ei s-au dovedit amenin?ari, de-a lungul timpului. ?tiin?a nu anuleaza nici libertatea, nici responsabilitatea persoanei. În privin?a fiin?ei ?i locul acesteia în lume, ?tiin?a precizeaza anumite aspecte, contribuind la crearea noului mediu tehnic.

?tiin?a este necesara, dar nu suficienta prin ea însa?i, furnizeaza elemente ?i nu concluzioneaza.

Nietzsche, ca reprezentant al ontologiei moderne ?i în pozi?ia sa de subminare a imperialismului, afirma: *“?tiin?a a?a cum este ea practicata în zilele noastre este o încercare de a crea pentru toate fenomenele un limbaj cifrat comun care ne permite sa calculam, deci sa dominam mai u?or natura. Dar acest limbaj cifrat, care rezuma toate “legile” observate, nu explica nimic - e un fel de descriere a faptelor, cât mai scurta cu putin? a”*.

Primul contact între mit ?i ra?iunea este la nivel conflictual. Ra?iunea cenzureaza mitul, îl încadreaza în modalitatea sa aparte de adevar ?i îl rela?ioneaza credin?ei, în sensul kantian al termenului. La Kant, “glauben” se afla dincolo de insuficientul “wissen”. În acest mod, mitul este recunoscut, iar critica îi confera importan?a în raport cu ra?iunea. Mitul se rela?ioneaza cu premisele ?i scopurile ultime ale ra?iunii. Pentru cunoa?tere, mitul este singurul orizont posibil, traseaza limitele ra?iunii, îndreptând-o catre folosul eshatologic.

Despre ra?ionalitatea revolu?iilor ?tiin?ifice

Progresul în ?tiin?a are un aspect pozitiv si stagnarea un impediment.

Profesorul Bodmer W.F. a sus?inut o prelegere în anul 1973, intitulata: *“Progresele biomedicale - binecuvântari periculoase”* care îl avea în vedere pe Herbert Spencer si a finalizat-o în felul urmator: *“Cred astfel, ca progresele Bio-medicale ?i alte progrese ?tiin?ifice sunt binecuvântari periculoase, pe care nu le putem evita. Propriile mele îndoieli cu privire la progresul ?tiin?ific ?i stagnare sunt date de spiritul schimbat al ?tiin?ei ?i de cre?terea necontrolata a Marii ?tiin?e-Big Science, care pune în pericol ?tiin?a adevarata-Great Science.”*

Progresul în ?tiin?a poate fi privit ca mijloc folosit de specia umana în scopul adaptarii la mediu. Karl R. Popper men?iona ca progresul în

?tiin?a poate fi masurat, cel mai bine, prin compararea problemelor vechi cu cele noi. Cu cât vom progresa mai mult în cunoa?tere, cu atât vom putea discerne mai clar întinderea propriei ignoran?e. Astfel s-a întâmplat cu teoria relativita?ii, mecanica cuantica ?i biologia moleculara.

Popper distinge trei stadii de adaptare: adaptarea genetica, înva?area comportamentala adaptativa ?i descoperirea ?tiin?ifice. Între strategiile de progres sau adaptare la nivel ?tiin?ific ?i celelalte doua stadii - genetic ?i comportamental - exista asemanari, dar si deosebiri.

Karl R. Popper a comparat cele trei stadii de adaptare, investigând rolul jucat la fiecare dintre ele de catre înva?are ?i selec?ie. Teza principala enun?ata este ca mecanismul adaptarii este fundamental acela?i.

Adaptarea se bazeaza pe o structura mo?tenita fundamental la toate stadiile, care este structura genetica a organismului. Acesteia îi corespunde, la nivel comportamental, repertoriul înnascut al tuturor tipurilor de comportament accesibile organismului ?i, la nivel ?tiin?ific, conjecturile sau teoriile ?tiin?ifice dominante.

Structurile sunt transmise prin înva?are ?i anume prin: a) replica?ia informa?iei genetice codate în situa?ia genetica si comportamentala; b) tradi?ia sociala ?i c) imita?ia care func?ioneaza comportamental, dar ?i ?tiin?ific. Informa?ia vine din interiorul structurii pentru toate stadiile. În cazul în care apar muta?ii, varia?ii sau erori, acestea sunt noi instruc?iuni, care provin, mai degraba, din interiorul structurii, decât din exterior, din mediu. Organisme similare raspund uneori în nod divers la una ?i aceea?i provocare survenita din partea mediului. Urmatoarea faza este cea a selectarii ?i este rezultatul muta?iilor ?i varia?iilor disponibile. Ini?iativele noi, de proba, ce se dovedesc rau adaptate, sunt eliminate. Acest stadiu se nume?te stadiul eliminarii erorii. Supravie?uiesc informa?iile ini?iate ce sunt mai mult sau mai pu?in adaptate ?i care se transmit la rândul lor. Aceasta este adaptarea prin metoda încercarii ?i eliminarii erorii. Selec?ia naturala este eliminarea erorii sau a informa?iei rau adaptate. De fapt, este un gen de feed-back negativ, întâlnit la toate stadiile.

În stadiul comportamental, func?ioneaza o situa?ie asemanatoare. În cazul adoptarii unui nou tip de comportament vor fi adoptate noi ni?e ecologice. În momentul în care vor aparea noi schimbari genetice, vor aparea noi presiuni de selec?ie. În stadiul ?tiin?ific, momentul în care se apeleaza la o noua teorie revolu?ionara vor aparea noi structuri.

În concluzie, în toate cele trei stadii - genetic, comportamental, ?tiin?ific - func?ioneaza structuri genetice mo?tenite, ce sunt depa?ite

prin înva?are, prin intermediul codului genetic ? i tradi?iei. De fiecare data apar structuri noi, informa?ii noi din cauza încercarilor de schimbare provenite din interiorul structurii ? i ca urmare a ini?iativelor de proba, ce trec printr-un proces de selec?ie naturala ? i eliminarea erorii.

Schimbarea genetica stabile?te întotdeauna o structura genetica rigida ? i aproape invariabila. Schimbarea comportamentala conduce, uneori, la rigiditate, chiar de tip dogmatic, potrivit lui Konrad Lorenz, dar ? i la flexibilitate. În situa?ia lui Pavlov, este o atitudine de explorare sau “reflexul libertarii”. I.P. Pavlov scria despre “comportament de explorare” si “comportament liber”, având fundament genetic cu importan?a pentru activitatea ?tiin?ifica.

Behaviori?tii - comportamentalii, men?ioneaza “revigorarea posibila“ ? i doresc sa elimine valoarea liberta?ii. Atitudinea lor poate avea conota?iile unei ostilita?i incon?tiente fa?a de ?tiin?a.

B.F.Skinner, în lucrarea “Beyond Freedom and Dignity” define?te “literatura liberta?ii”. Aceasta nu este un rezultat al revigorarii negative. A luat fiin?a începând cu miturile create de Eschil ? i Pindar, în urma victoriilor de la Mrathon ? i Salamina. La nivel ?tiin?ific, descoperirile sunt revolu?ionare ? i au o trasatura creatoare. Gradul de creativitate este la toate stadiile, chiar ? i în cazul celui genetic. Încercari noi dau na?tere la noi medii ?i presiuni de selec?ie noi. Rezultatele sunt noi, în ciuda tendin?elor conservatoare, ce func?ioneaza la mecanismele înva?arii.

Adaptarea genetica func?ioneaza în arc temporal de câteva genera?ii. În organisme cu replica?ie rapida, arcul de timp este scurt ?i nu permite adaptarea comportamentala. Inventarea adaptarii comportamentale revine organismelor ce se reproduc mai lent, în scopul ajustarii la schimbari rapide din mediu. Aceste organisme incumba anumite comportamente ce con?in un grad mai mare sau mai mic de autonomie ? i de organizare. Tipul de comportament ? i autonomia tipurilor disponibile sunt programate genetic. De fapt, noi tipuri de comportament duc la noi presiuni de selec?ie ? i marcheaza evolu?ia viitoare a structurii genetice.

Sistemele genetice evolueaza ca urmare a comportamentului de explorare ? i solu?ionarii de probleme. Selec?ia naturala a acestor sisteme este afectata de condi?iile create. Pe masura ce se atinge un anumit stadiu comportamental, ca ?i în cazul organismelor unicelulare potrivit lui H.S.

Jennings, organismul are inițiativa de a selecta ecosistemul sau habitatul, iar alegerile naturale din interiorul noului habitat îi se subordonează¹¹.

Descoperirea științifică poate fi asimilată cu povestirea explicativă și crearea miturilor și a imaginației poetice. Unul dintre scopurile rațiunii umane este acela de a ne apropia universul și de a-l înțelege, aceasta fiind responsabilitatea științei. Imaginația creativă, învațarea, tradiția sunt elemente sociologice importante direct raspunzătoare de progresul științei. Claude Bernard aprecia: “*Cei care au încredere exagerată în ideile lor nu sunt potriviți pentru a face descoperiri*”. Viitorul este deschis. Nu este predeterminat și nu poate fi prevăzut numai întâmplător. În viitor posibilitățile sunt nelimitate. Karl R. Popper afirma în 1993 “*este datoria noastră să fim optimiști*”.

Prin tot ceea ce facem contribuim, totuși, la caracterul deschis al viitorului și suntem responsabili pentru tot ceea ce ne rezerva viitorul.

¹¹ H.S. Jennings, *The Behaviour of the Lower Organismus*, Columbia, University Press, New York 1906.